

९५
२७

अथ

१५
२७

ग्रन्थनामः-

“सारस्वतप्रक्रिया”

कर्तृनामः-

?

विषयः-

व्याकरणम्

Saraswatprakriya

2278

(२९)

२५
२७

अथ

सिद्धस्वतः प्रक्रिया

१५
२७

प्रकाशक श्री ॥

१५
२७

सं. स्व.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ प्रणम्य परमात्मानं वाचधीवृद्धिं सिद्धये ॥ सारस्वतीमजुं कुर्वे प्रक्रियां नातिविस्तरां ॥
इन्द्रादयोऽपि वस्यंतां नययुग्मादवारिधेः ॥ प्रक्रियां तस्य कृत्स्नस्य क्षमो वक्तुं नरः कथं तत्र तावत्संज्ञासं व्यवहाराय संगृह्यते ॥
इति सारं समाप्तीः ॥ अनेन प्रत्याहारग्रहणाय वर्णाः परिगणयन्ते तेषां समानसंज्ञाचर्याधीयते नैतेषु सूत्रेषु संधिरनुसंधे-
योऽपि वाहीतत्वादिवहीतस्तु संधिर्भवतीति नियमात् लौकिकप्रयोगनिष्पत्तये समयमात्रतत्वाच्च रुस्वदीर्घपुतमेदीस्ववर्णाः
एतेषां रुस्वदीर्घपुतमेदाः परस्परं सवर्णभरणं ते लोकाश्चेष्टस्य सिद्धिरिति वक्ष्यति ततो लोकतएव रुस्वादि संज्ञाज्ञातव्याः
एकमात्रो रुस्वः द्विमात्रो दीर्घः त्रिमात्रो पुतः व्यंजनं चार्द्धमात्रकम् एवामन्येषु दातादिभेदास्संति उच्चैरुपलभ्यमानुदातः नी-
चैरनुदातः समवत्याखरितः एते ओ औ संध्यक्षरास्ती एषां रुस्यानसंति उच्चैस्वरः अकारादयः पंचचेत्यारि एका-
रादय उच्चैस्वर उच्यन्ते अवर्जानामिनः ॥ अवर्णवर्जोऽस्वरः नास्ति न उच्यन्ते अनुक्ताः भावस्वरः प्रत्याहारं जिह्वया वि-
द्या व्यंजनान्यनुकामति हयवरल अणनड म ऋधधम जडदगव रयफछठथं चटतकप शवस अद्यांताभ्यां प्रत्याहारं जि-
ह्वक्षता आद्यांताभ्यामेते वर्णा ग्राह्याः आदिर्वर्णान्तेन सा गृह्यमाणस्तन्नाम प्रत्याहारः तथाहि अकारो वकारेण सह गृह्यमाणोऽ-
वप्रत्याहारः स चोच्यते अइति सारं एते ओ औ हयवरल अणनड म ऋधधम जडदगव इत्येतावत्संख्याकसंपद्यते जडदगव इति

२ राम

प्रत्याहारदर्शनसूत्र ४

जवप्रत्याहारः अठधद्यमइतिअप्रत्याहारः अरुनडमइतिअप्रत्याहारः चरतकपइतिचपप्रत्याहारः एवंयत्रयत्रयेनयेन
 प्रत्याहारणकृतं ससतत्रतत्रग्राह्यः प्रत्याहारणसंख्यानियमस्तु नास्ति हसाव्यंजनानि हकारादयस्सकारांतावर्गीहसाव्यं
 जनानिभवेति स्वरहीनं व्यंजनं तेष्वकारस्य स्वमुखोच्चारणार्थत्वादि संज्ञकः कर्मायेत प्रत्ययाद्यतिरिक्तः कस्मैचि कार्याये
 चोर्वाकारो वर्गी इ संज्ञको भवति यस्य संज्ञा तस्य लोपः पर्यादर्शनलोपः वर्गविरोधो लोपशमित्रवदागमः शत्रुवदादेशः
 स्वरानंतरिताहसासंयोगः कुनुनुपुवर्गीः उकारः पंचवर्गपरिग्रहणार्थः अरुदोनामिनोग्रणः नामिनः स्थानिका अर
 ए ओ ए ते गुरु संज्ञकाः आरे ओरुधिः आ आर ए ओ ए ते वृद्धि संज्ञको भवन्ति अंत्यस्वरादिधिः अंत्योयः स्वरस्तदादिवर्ग
 धिसंज्ञको भवति अंत्यात्पूर्वविपधा अस्याद्वर्गमात्रात्पूर्वोयो वर्गस्य विपधा संज्ञको भवति असंयोगादिपरोरुस्वो लघुः वि
 सर्गानुस्वारसंयोगादिपरोदीर्घश्च गुरुः मुखनाशिकाभ्यामच्युर्वाकारो वर्गी न नाशिकः द्विविंदुर्विसर्गः पीरोविन्दुरनु
 स्वारः ॥ ० ॥ इति संज्ञाप्रक्रिया ॥ ० ॥ १ ॥ अधुना स्वरसंधिरभिधीयते दधि आनयइति स्थिते इयंस्वरे इवर्गो यत्प्र
 पद्यते स्वरे परे दधय आनयइत्येतावद्भवति हसे हसः स्वरासरे परहकारवर्जितो हसो हसपरे धिर्भवति इति धका
 पुनर्दित्वा प्रपन्नं नदिसक्तस्य दिरुक्तिः अवेजवाः असा नां अवे परे जवा भवेति इति पूर्वधकारस्य दकारः सवर्गत्वाद्ग्योव
 द्वित्वे कृते पुनर्दित्वं न भवति ॥ १ ॥

॥ १ ॥

सा०स्व०त्

2

॥ गकारश्च गवें द्विप्रजापत्य गकारं विनोदयेत्प्रजापतिविग्रहः यत्र प्रजापतिप्रधानः ॥ अत्रां तु जगन्नाम द्वैविधे सम्भूतः ॥

[illegible]

ये छरायनेनि यक्षरिरासाः ॥ ५ ॥

शम्

3

[illegible]

हेसखेइति हेसखइति हेसखयिति एदोतोतः पदान्ते स्थितादेकारो दोकाराच्च परस्याकारस्य लोपोभवति तेअत्र तेऽत्रप
दोअत्र पदोऽत्र सवर्णदीर्घः सह ॥ सवर्णस्य सवर्ण परे सह दीर्घो भवति अद्वा अत्र आद्वात्र दधिद्रुह दूधोह मातु
उदयः भानूदयः सामान्याशास्त्रतो नूनं विशेषो वलवान् भवेत् परेणसुर्ववाधोवाप्रापसो दृश्यतामिह अरेरे अवर्ण
इवर्ण परेसहएभवति तवइदम् तवेदम् ममइदम् ममेदम् ॥ हलादेरीषादौ टलोपोक्तव्यः हल्येईषा हलीषा लो
गल्येईषा लो गलीषा मनसईषा मनीषा सारअङ्गः सारङ्गः कर्कअधुः कर्कधुः कलेअटा कुलटा पततअ
अलिः पतज्जलिः अद्यओम् अद्योम् उँओ अवर्ण उवर्ण परे सह ओभवति गङ्गा उदकं गंगोदकं औअर
अवर्ण अवर्ण परे सह अरभवति तवऋद्धिः तवद्धिः ममऋद्धिः ममद्धिः कचिदार अवर्ण ऋवर्ण परे सह
कचिदारभवति ऋण ऋणम् ऋणार्णम् शीतऋतः शीतार्तः दुःखऋतः दुःखार्तः एअले अवर्ण एव
रेपरेसह अलभवति तवल्कारः तवेलकारः रलयोर्मिचस्सावर्यवाच्यम् परिअंकः पर्यंकः पर्यंकः ऋ
लवर्णयोर्मिचस्सावर्यवाच्यम् होतल्कारः होतकारः होल्लुकारः ऐऐऐ अवर्ण एकारे एकारेचपरे
सहऐकारोभवति तवएषा तवेषा ममएषा ममैषा तवऐर्यम् तवेर्यम् औँऔँऔँ अवर्ण ओकारे ओकारेचपरे
दृथादृक् ॥ दृथादृक् शिमुदे मुदृ थादीपदिवकरेवृथा दानधनात्प्रमुदृथत्त पूअभोजन ॥ ११ ॥ मुक्तस्योपरिता
वृत्तरदनस्योपरिदीयतां वासुतप्रमा लेनमा सकारद्वीकृते ॥

पं० श्रीपठनल्यहनाइ फं० स अलोगवनाफु
तामनति॥

सह ओकारो भवति तव ओदनं तवोदनम् तव और्ध्वतन्त्रम् तवोन्नतम् ओद्योत्तोर्यो अवर्ण ओद्योत्तोर्यो परयोः सह
वा ओकारो भवति समासे विं व ओद्युः विं वौद्युः विं वौद्युः स्थल ओतुः स्थल ओतुः स्थल ओतुः समासे
किम् तवौद्युः ॥ इति स्वरसंधिः ॥ ॥ अथ प्रकृतिभाव उच्यते नाम्नी अदसोमी प्रादः संधि न्न प्राप्नोति
अमी आदिताः अमी अश्वाः अमी एडकाः यैदित्वे ईश्वर ईश्वर एश्वर्ये ईकारान्ता ऊकारान्ता एकारान्ता
श्वरादौ द्वित्वे वर्तमानः संधि न्न प्राप्नोति अग्नी अत्र पटु अत्र मासे आनय मलीवादि वर्त्यम् मली इव मलीव
रोदश ईव रोदशीव दंपती इव दंपतीव औनिपातः ओकार ओकार निपात एकश्वरश्च संधि न्न प्राप्नोति ॥
आ एवं मन्यसे नो अत्र स्थातव्यम् अ अपेहि इ इन्द्रं पश्य उ उतिष्ठ पुतः पुतश्च संधि न्न प्राप्नोति देवद
त्त एहि यज्ञदत्त इह आगच्छ दूरादा काने दे पुतः दूरादा काने गाने रोदने विचार च दे पुतो भवति ॥ इति
कृतिभावः ॥ अथ व्यंजनकार्यमुच्यते चपावेजवाः पदांते वर्तमानाश्च पाजवा भवन्ति वेपरे अच अंतं
अजंतं षट् अत्र षडत्र वाक्यथा वाग्यथा अमे अमावा ॥ पदान्ते वर्तमानाश्च पा अमे परे अमावा भवन्ति

वृमम वृमम वृमम॥ वाक्मात्रं वाग्मात्रं वाग्मात्रं॥ मयि चै मयि प्रत्यये परे च पानां मे प्राणि तं भवंति॥ चित्तं च वि
 ज्ञेयं तत्तमयं तन्मयं॥ चैव चैव॥ चण्डोत्तरस्य शकारस्य चोवा भवति अवेपरे॥ वाक्शूरः वाग्धूरः॥ होमः॥ पचा
 उत्तरस्य हकारस्य मावा भवति॥ यद्गर्गश्च यस्तर्गश्च॥ श्रुतयो भवति॥ वाक्हरिः वाग्धरिः वाग्धरिः तत्तुविः
 तद्गविः तद्गविः॥ स्तोत्रमिश्रः॥ स्तोत्रकारतवर्गयोः शकारेण च वर्गेण च योगे शकारचवर्गे पथा संख्येन भवतः
 सकारस्य शकारः तवर्गस्य च वर्गः॥ कसचरति कश्चरति कसश्चरः कश्चरः॥ तत्तुचित्रं तत्तुचित्रं॥ तत्तुशत्रं त
 त्तुशत्रं॥ नशात्॥ शकारादुत्तरस्य तवर्गस्य च त्वेन भवति प्रश्नः प्रश्नः विशनः विशनः॥ तुमिष्टः॥ स्तोत्रकारतवर्ग
 योः वकारतवर्गयोः योगे वृभुवति॥ सकारस्य वकारः॥ तवर्गस्य टवर्गः॥ कसवष्टः कश्चष्टः कसटीकते कष्टी
 कते तत्तुटीकते तद्दीकते॥ तोद्विलः॥ तवर्गस्य लकारे परे लकारो भवति॥ तत्तुलुनाति तत्तुलुनाति भवान् लिख
 ति॥ भवान् लिखति॥ अत्तस्यादिप्रभेदः॥ रेफवर्जिता पुवलासा नुनासिका निरनुनासिका अरुस्यादुत्तरादिर्भवति॥
 तत्र सानुनासिक एव नकारस्य लकारो भवति॥ नवि॥ वकारे परे तवर्गस्य वृत्वं न भवति॥ योरसात्॥ पदांते वर्तमाना श्रीगुरु
 भवान् वष्टः भवान् वष्टः

सारस्यत्र

४

दृवर्गात्तरस्यस्तेषुत्वंनभवति॥षट् नरः षड् नरः षट् नरः॥षट् सीदंति षट् सीदंति॥नः सकृद्वते॥नान्तस्यपद
स्पष्टतेपरेसगुगमोभवति॥रिक्तावाद्यन्तयोर्वक्तव्यो रिक्तादादौकितादंते॥रजनचित्रं राजेश्रीत्रं॥मथानतनोति
मवांस्तनोति॥शेचकंवा॥नान्तस्यपदस्योपरेवाचगामोभवति॥मथाननरः मथान्नरः मथान्नरः॥मथान्नरः॥मथान्नरः॥
क्रौंरुस्यादिस्वरैः॥इकारराकारनकाराह्रस्वाउत्तरादिर्भवति॥स्वरेपदंतेच॥प्रत्यङ् ईदं॥प्रत्यङ् ईदं राजनइह
राजान्तिह॥सुगताइहसुगसिह॥छः॥ह्रस्वाउत्तराह्रकारोदिर्भवति॥स्वसेचपाह्रसा नो॥ह्रसा नोयसपरेच
पाभवति॥तवछत्रं तवछत्रं॥कविदीर्घादपिवक्तव्यः॥हीछः हीछः मेछः मेछः॥मोनुस्वारः॥मकारस्या
नुस्वारोभवति॥ह्रसेपरेपदंतेच॥तम्रह्रसति तंह्रसति पटुम्रवृथा पटुम्रवृथा॥नश्चोप वदन्तेमसे॥नकार
स्यमकारस्यचुपदन्तेवर्तमानस्यानुस्वारोभवति॥ह्रसेपरे॥पयान्सी पयांसी यशान्सी यशंसि पुम्रभ्यां पुंभ्यां
अमोपपेःसुवा॥अनुस्वारस्यअमावाभवति॥यपेपरे अस्ययपस्यसुवर्णः॥तंकरोति तंकुरोति तंतनोति तन्तनो
ति॥यवत्परेयवत्सीवा॥अनुस्वारस्ययवत्परेयवत्सीवाभवति॥संपतः संपतः संबत्सरः सबत्सरः पंक्तोक्तं
यत्थोक्तं॥छंछंदसि॥छंदस्यानुस्वारोछंकारमापद्यते॥षावसहरेफेचुपरतः॥हंसः हंथंसः तंरविः तंथरविः
इतिव्यंजनसंधिः॥अथविसर्गसंधिर्निगद्यते॥

स्वरमः॥अनुस्वारस्यमकारोभवति॥स्वरेपरे॥तेआह॥तामाह॥४०॥

राम

४

विसर्जनीयस्य सः॥ विसर्जनीयस्य सकारो भवति॥ स्वसेपरे कः तनोति कस्तनोति॥ शर्वसेवां॥ विसर्जनीयस्य वासकारो भवति॥
शर्वसेपरे॥ कः साधुः कस्त्याधुः कः शरः कश्शरः कः वराः कश्चराः कः पा॥ कः पा॥ विसर्जनीयस्य कर्कषपव
नसम्बन्धिनिस्वसेपरे कथ्यो वा भवतः॥ कपा बुद्ध्या रणयो॥ कः करोति कश्करोति॥ कः पचति कश्पचति॥ कः प
स्यसादयः सज्ञापादा विपाता साधवः॥ वाचः पतिं वा श्रस्यतिः वनः पतिः वनस्यतिः॥ तद्दृष्टोः करपस्योश्चोर
देवतयोः सुरतलोपश्च॥ तत्करः तत्करः भातकरः भात्करः बृहत्पतिः बृहत्स्यतिः पत्न्यक्षणे नात्रुत्पन्नेतत्
र्वनिपातात्सिद्धं॥ अहोरोरात्रिषु॥ अहो विसर्जनीयस्य पदालो भवति॥ रात्रादिगणवर्जितेषु परतः॥ अहः
पतिः अहर्षतिः अहः गणः अहर्गणः॥ अराविद्यतिविशेषणदहोरात्रं॥ अहोरूपं अहोरथं तदं॥ अ
तोत्तुः॥ अकारात्परस्य विसर्जनीयस्य कारो भवति॥ अन्विपरतः कः अर्थः कोर्थः॥ हवः॥ अकारात्परस्य विस
र्जनीयस्य कारो भवति हवेपरे॥ कः गतः कोगतः॥ देवः याति देवो याति मनः रथः मनोरथः॥ आदेवलोपश्च॥
अवर्णात्परस्य विसर्जनीयस्य त्वोपश्रमवत्यवेपरे॥ देवाः अत्र देवायत्र वाताः वांति वातावाति॥ स्वरे यत्त्वम्या॥ अ
वर्णात्परस्य विसर्जनीयस्य स्वरेपरे यत्त्वम्या भवति॥ देवाः अत्र देवायत्र देवायत्र भोसः॥ भोसभगोस अद्योस इत्ये
तस्मात्परस्य विसर्जनीयस्य त्वोपश्रमवत्यवेपरे॥ भोति भोति भगो नमस्ते भगो नमस्ते अद्योः याति अद्योयाति

तामिनेरं॥ तामिनेः परस्य विसर्जनीयस्य रेफो भवति वेपरे॥ अग्निः अत्र अग्निरत्र पटुं यजते पटुं यजते॥ रेफ
प्रकृतिकस्य रेफो॥ रेफ प्रकृतिकस्य विसर्जनीयस्य रेफो भवति रेफे पर गीः पतिः गीष्यतिः गीष्यतिः धूपतिः धू
पतिः धूपतिः॥ रे॥ रेफ सेवधि नो विसर्जनीयस्य रेफो भवति वेपरे॥ प्रातः अत्र प्रातरत्र अंतःगतः अंतर्गतः
दित्वा दोषी धीः॥ रेफ सुस्परेफे परलोपो भवति पूर्वस्य च दीर्घः॥ पुनः रमते पुनरमते॥ शुक्तिः रूपात्मना भाति॥ शुक्ती
रूपात्मना भाति॥ सेवाद्वये॥ शशाङ्क देवशब्दाच्च परस्य विसर्जनीयस्य लोपशब्दो भवति हसे परे॥ सः चरति सच
रति॥ एषां हसति एष हसति॥ सेवादितिसंहिता ॥ १०० ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ ॥ १०६ ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ १०९ ॥ ११० ॥ १११ ॥ ११२ ॥ ११३ ॥ ११४ ॥ ११५ ॥ ११६ ॥ ११७ ॥ ११८ ॥ ११९ ॥ १२० ॥ १२१ ॥ १२२ ॥ १२३ ॥ १२४ ॥ १२५ ॥ १२६ ॥ १२७ ॥ १२८ ॥ १२९ ॥ १३० ॥ १३१ ॥ १३२ ॥ १३३ ॥ १३४ ॥ १३५ ॥ १३६ ॥ १३७ ॥ १३८ ॥ १३९ ॥ १४० ॥ १४१ ॥ १४२ ॥ १४३ ॥ १४४ ॥ १४५ ॥ १४६ ॥ १४७ ॥ १४८ ॥ १४९ ॥ १५० ॥ १५१ ॥ १५२ ॥ १५३ ॥ १५४ ॥ १५५ ॥ १५६ ॥ १५७ ॥ १५८ ॥ १५९ ॥ १६० ॥ १६१ ॥ १६२ ॥ १६३ ॥ १६४ ॥ १६५ ॥ १६६ ॥ १६७ ॥ १६८ ॥ १६९ ॥ १७० ॥ १७१ ॥ १७२ ॥ १७३ ॥ १७४ ॥ १७५ ॥ १७६ ॥ १७७ ॥ १७८ ॥ १७९ ॥ १८० ॥ १८१ ॥ १८२ ॥ १८३ ॥ १८४ ॥ १८५ ॥ १८६ ॥ १८७ ॥ १८८ ॥ १८९ ॥ १९० ॥ १९१ ॥ १९२ ॥ १९३ ॥ १९४ ॥ १९५ ॥ १९६ ॥ १९७ ॥ १९८ ॥ १९९ ॥ २०० ॥ २०१ ॥ २०२ ॥ २०३ ॥ २०४ ॥ २०५ ॥ २०६ ॥ २०७ ॥ २०८ ॥ २०९ ॥ २१० ॥ २११ ॥ २१२ ॥ २१३ ॥ २१४ ॥ २१५ ॥ २१६ ॥ २१७ ॥ २१८ ॥ २१९ ॥ २२० ॥ २२१ ॥ २२२ ॥ २२३ ॥ २२४ ॥ २२५ ॥ २२६ ॥ २२७ ॥ २२८ ॥ २२९ ॥ २३० ॥ २३१ ॥ २३२ ॥ २३३ ॥ २३४ ॥ २३५ ॥ २३६ ॥ २३७ ॥ २३८ ॥ २३९ ॥ २४० ॥ २४१ ॥ २४२ ॥ २४३ ॥ २४४ ॥ २४५ ॥ २४६ ॥ २४७ ॥ २४८ ॥ २४९ ॥ २५० ॥ २५१ ॥ २५२ ॥ २५३ ॥ २५४ ॥ २५५ ॥ २५६ ॥ २५७ ॥ २५८ ॥ २५९ ॥ २६० ॥ २६१ ॥ २६२ ॥ २६३ ॥ २६४ ॥ २६५ ॥ २६६ ॥ २६७ ॥ २६८ ॥ २६९ ॥ २७० ॥ २७१ ॥ २७२ ॥ २७३ ॥ २७४ ॥ २७५ ॥ २७६ ॥ २७७ ॥ २७८ ॥ २७९ ॥ २८० ॥ २८१ ॥ २८२ ॥ २८३ ॥ २८४ ॥ २८५ ॥ २८६ ॥ २८७ ॥ २८८ ॥ २८९ ॥ २९० ॥ २९१ ॥ २९२ ॥ २९३ ॥ २९४ ॥ २९५ ॥ २९६ ॥ २९७ ॥ २९८ ॥ २९९ ॥ ३०० ॥ ३०१ ॥ ३०२ ॥ ३०३ ॥ ३०४ ॥ ३०५ ॥ ३०६ ॥ ३०७ ॥ ३०८ ॥ ३०९ ॥ ३१० ॥ ३११ ॥ ३१२ ॥ ३१३ ॥ ३१४ ॥ ३१५ ॥ ३१६ ॥ ३१७ ॥ ३१८ ॥ ३१९ ॥ ३२० ॥ ३२१ ॥ ३२२ ॥ ३२३ ॥ ३२४ ॥ ३२५ ॥ ३२६ ॥ ३२७ ॥ ३२८ ॥ ३२९ ॥ ३३० ॥ ३३१ ॥ ३३२ ॥ ३३३ ॥ ३३४ ॥ ३३५ ॥ ३३६ ॥ ३३७ ॥ ३३८ ॥ ३३९ ॥ ३४० ॥ ३४१ ॥ ३४२ ॥ ३४३ ॥ ३४४ ॥ ३४५ ॥ ३४६ ॥ ३४७ ॥ ३४८ ॥ ३४९ ॥ ३५० ॥ ३५१ ॥ ३५२ ॥ ३५३ ॥ ३५४ ॥ ३५५ ॥ ३५६ ॥ ३५७ ॥ ३५८ ॥ ३५९ ॥ ३६० ॥ ३६१ ॥ ३६२ ॥ ३६३ ॥ ३६४ ॥ ३६५ ॥ ३६६ ॥ ३६७ ॥ ३६८ ॥ ३६९ ॥ ३७० ॥ ३७१ ॥ ३७२ ॥ ३७३ ॥ ३७४ ॥ ३७५ ॥ ३७६ ॥ ३७७ ॥ ३७८ ॥ ३७९ ॥ ३८० ॥ ३८१ ॥ ३८२ ॥ ३८३ ॥ ३८४ ॥ ३८५ ॥ ३८६ ॥ ३८७ ॥ ३८८ ॥ ३८९ ॥ ३९० ॥ ३९१ ॥ ३९२ ॥ ३९३ ॥ ३९४ ॥ ३९५ ॥ ३९६ ॥ ३९७ ॥ ३९८ ॥ ३९९ ॥ ४०० ॥ ४०१ ॥ ४०२ ॥ ४०३ ॥ ४०४ ॥ ४०५ ॥ ४०६ ॥ ४०७ ॥ ४०८ ॥ ४०९ ॥ ४१० ॥ ४११ ॥ ४१२ ॥ ४१३ ॥ ४१४ ॥ ४१५ ॥ ४१६ ॥ ४१७ ॥ ४१८ ॥ ४१९ ॥ ४२० ॥ ४२१ ॥ ४२२ ॥ ४२३ ॥ ४२४ ॥ ४२५ ॥ ४२६ ॥ ४२७ ॥ ४२८ ॥ ४२९ ॥ ४३० ॥ ४३१ ॥ ४३२ ॥ ४३३ ॥ ४३४ ॥ ४३५ ॥ ४३६ ॥ ४३७ ॥ ४३८ ॥ ४३९ ॥ ४४० ॥ ४४१ ॥ ४४२ ॥ ४४३ ॥ ४४४ ॥ ४४५ ॥ ४४६ ॥ ४४७ ॥ ४४८ ॥ ४४९ ॥ ४५० ॥ ४५१ ॥ ४५२ ॥ ४५३ ॥ ४५४ ॥ ४५५ ॥ ४५६ ॥ ४५७ ॥ ४५८ ॥ ४५९ ॥ ४६० ॥ ४६१ ॥ ४६२ ॥ ४६३ ॥ ४६४ ॥ ४६५ ॥ ४६६ ॥ ४६७ ॥ ४६८ ॥ ४६९ ॥ ४७० ॥ ४७१ ॥ ४७२ ॥ ४७

अथ विभक्तिः विभाव्यते ॥ सादिधा ॥ स्यादित्यादिभ्यः ॥ विभक्तं कृतं तदं तत्र स्यादिति विभक्तिर्नीम्नो योज्यते ॥ अविभक्तिना
 मविभक्तिरहितं धातुवर्जितं चार्थवच्छब्दरूपं नामोच्यते कृतं द्वितसमासाश्च प्रातीपदिकसंज्ञा इति केचित् ॥ तस्मात् वि
 ओजस्र अम ओशस्र राभ्यां प्रिस्र डेभ्यां भ्यस्र डसिभ्यां भ्यस्र डस ओस आम कि ओस सुप् ॥ तस्मात्
 त्मः पराः स्यादयः सप्त विभक्तयो भवति तत्राप्यर्थमात्रेकत्वविवक्षायां प्रथमेकवचने देवसि इति स्थिते ॥ इकारश्च
 चारणार्थः ॥ सोर्विसर्गः ॥ सकाररेफयोर्विसर्जनीयादेशो भवत्यधातो रसेपदातेच ॥ देवः ॥ द्वित्वविवक्षाया
 म् ओ ओ ओ देवो बहुत्वविवक्षायां बहुवचने देवजस्र जकारस्य संज्ञायां लोपः प्रयो जनं जसीति विशेष
 रां देव अस्र इति स्थिते ॥ दीर्घविसर्गो देवाः ॥ अकारो जसोऽसृक् क्वचिद्वक्तव्यः ॥ देवासः ॥ द्वितीयैकवच
 ने देव अस्र इति स्थिते ॥ अमशसोरस्य समाना उत्तरयोरमशसोरकारस्य लोपो भवत्यधातोः ॥ देव देवो
 बहुवचने देवशस्र ॥ इति स्थिते शकारोऽनुबन्धः ॥ शसीति विशेषणार्थः ॥ सोऽनः पुंसः पुल्लिङ्गात् समाना
 उत्तरस्य शसः सकारस्य नकारादेशो भवति शसि शसि परेऽर्धस्य च दीर्घो भवति ॥ यदादेशस्तदभवति ॥

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

॥ देवा ४ ॥ ॥ शक्यः ॥ अकारस्य स्यमि सो अकारस्याकारादेशो भवति २

आ कारा ॥ ३ ॥

तदुवर्त्तमात्रविधौ देवान् तृतीयेकवचने देव इति स्थिते ॥ इकारोऽनुबंधः ॥ देनेति विशेषणार्थः
 अकारात्परस्य आ इ न भवति आ इ ए देवेना ॥ अदि अकारो देशो भवति अ इ ए एते देवे
 अकारस्यमि सिद्धं दस्येकारो वेक्तव्यः ॥ देवेभिः कर्त्तुमिः ॥ चतुर्थेकवचने देव ड इति ॥
 स्थिते इ कारो डि कार्यार्थः ॥ सर्वत्र ड इ रक् अकारात्परस्य ड इत्यतस्परगागमो भवति
 कित्वा दं ते ॥ ए आ य देवाय देवाभ्यां ए स्मि वृत्ते अकारस्ये त्वं भवति सकारे भका
 रेचपरे वृत्ते सति ॥ देवेभ्यः पंचम्येकवचने देव ड सिद्धति स्थिते इ सिद्धत् अकारात्परो
 ड सिद्ध भवति ॥ देवात् देवाभ्यां देवेभ्यः षष्ठेकवचने देव ड सू इति स्थिते ॥ इ सस्य अका
 कारात्परो ड स्योऽस्य भवति ॥ देवास्य ओ सि अकारस्ये ओ सि परे एत्वं भवति ए अय देवयोः
 नमः ॥ समानात्परस्यामो नमो भवति टित्वादादौ उकार उच्चारणार्थः ॥ नामि ना

सारस्व०

तत्र पुष्पिङ्गवेन रूपेण ॥ सर्वः सर्वो जसी सर्वादेरकारां तात्परो जसई भवति ॥ अइ
ए सर्वे सर्वे सर्वो सर्वान् ॥ युनेरोगं न तैव काररेपरिवरेभ्यः पुरस्वनकारस्य कारा
देशो भवति ॥ अंतोस्थितस्य न भवति ॥ सर्वा नित्यादौ अवकुप्यंतरेपि अवप्रत्याहारेण
कवर्गेण पवर्गेण च मध्ये व्यवधानेपि भवति ॥ नान्यन सर्वेण सर्वाभ्यां सर्वैः सर्वदे
इति स्थिते सर्वादेः स्मृते सर्वादेरकारां तात्परस्य चतुर्थे कवचनस्य स्मृता गमो भवति
एते सर्वस्मै सर्वाभ्यां सर्वभ्यः ॥ पंचमेकवचने सर्वः सिद्धिर्निश्चिते ॥ अतः
सर्वादेरकारां तात्परस्यातः स्मृता गमो भवति ॥ सर्वस्मात् सर्वाभ्यां सर्वभ्यः सर्वस्य
सर्वयोः सुतामः सर्वादेरवगन्तात्परस्यामः सुता गमो भवति ॥ सर्वेषां सर्वं निश्चितं स
र्वादेरकारान्तात्परस्य के स्मिन् भवति सर्वस्मिन् सर्वयोः सर्वेषु हे सर्व हे सर्वो हे सर्व

एवं विश्वादीनामेकशब्दपर्याप्तानां रूपेणेयम् ॥ कतर कतमौ विहायतो प्रत्ययौ ततस्तदंताः
 प्राप्ता ग्राह्याः कतरः कतरो कतरे कतरस्मै कतरस्मात् कतरस्मिन् इत्यादि एवं कतमः
 कतमो कतमे इत्यादि पूर्वादीनां तु नूनां जस इकारो वा वेक्तव्यः ॥ पूर्वे पूर्वाः परे पराः
 इत्यादि क. सि. क्योः स्मात्स्मिन् वा वक्तव्यो पूर्वस्मात् पूर्वात् पूर्वास्मिन् पूर्व इत्यादि
 प्रथमचरमतया यङ्स्यादेकतिपयनेमानां जसीवा प्रथमे प्रथमाः चरमे चरमाः
 अल्पे अल्पाः अर्धे अर्धाः कतिपये कतिपयाः नेमे नेमाः प्रोचं देववत् तथा यङ्
 प्रत्ययौ ततस्तदंताशब्दा ग्राह्याः द्वितीयः द्वितीयो द्वितये द्वितयाः एवं त्रितयः त्रये
 त्रयाः प्रोचं देववत् द्वितीयस्य सर्ववद्रूपं हि सुवाक्त्वव्येति यस्मै द्वितीयाय द्विती
 यस्मात् द्वितीयात् द्वितीयास्मिन् द्वितीये एवं तृतीयः त्रिभिराद्यो नित्यं द्विवचनांतः

सारस्य०

८

उभौ उभौ उभाभ्यां उभाभ्यां उभाभ्यां उभयोः उभयोः उभौ उभयशब्दस्य द्विवच
नाभावः एकवचनवहुवचने भवतः॥ उभयः उभये उभयं उभयान् उभयेन उभ
येः उभयले उभयेभ्यः उभयस्मात् उभयेभ्यः उभयस्य उभयेष्वात् उभयास्मिन्
उभयेषु हे उभयः हे उभये मा सशब्दस्य भेदः मासस्याहोपोवा॥ मासशब्दस्या
कारस्योपोवा भवति सर्वा सुविभक्तिरुपरतः॥ ह से प से र्लोपः॥ ह सं ता दी वे ता
उपरस्य से र्लोपो भवति॥ माः मासः मासौ मासौ मासः मासाः मासं मासं मासौ मा
सौ मासः मासात् मासा मासे न्॥ स्त्रो विसर्गः॥ आदवेद्योपर॥ माभ्यां मासाभ्यां
माभिः मासेः मासे मासाय माभ्यां मासाभ्यां माभ्यः मासेभ्यः मासः मासात् माभ्यां
मासाभ्यां माभ्यः मासेभ्यः मासः मासस्य मासोः मासयोः मासौ मासानां मासि मासे
मासोः मासयोः मासु मासेषु अकारोतः पुच्छिं गो सोमपाशब्दः॥ सोमपाः॥

राम
८

मिपरेष्वर्चस्पर्शो भवति ॥ देवानाम् ॥ सप्तम्येकवचने देवकिं इति स्थिते ॥ अत्र ददे
 देवे देवसुप इति स्थिते ॥ प्रकारः पितृकार्यार्थः ॥ विष्वात्स्यः संकृतस्यः ॥ कुवर्गदित्या
 द्या प्रत्याहारादुत्तरस्य केनचित् सूत्रेण कृतस्य सकारस्यापकारादेशो भवति ॥ दे
 वेषु ॥ आ मंत्रोऽसिद्धिः ॥ अ मंत्रो अभिमुखीकरणे तस्मिन्नर्थे विरुतः सिद्धिर्ल
 लको भवति ॥ समानार्थोपोधातोः ॥ अभिमुख्याभिव्यक्तये हे मादस्य प्राग्प्रयोगः
 हे देव हे देवौ हे देवाः ॥ एवं दृष्ट पटस्तंभकुंभादयोऽप्यकारांताः पुच्छिंशाः अकारांताना
 मपि सर्वादीनां तु विशेषः ॥ सर्वविश्वविभविभय अन्य अन्यतर इतर उत्तर उत्तम कत
 र कतम समसि मने म एक पूर्वपर अवर दाक्षिण उत्तर अपर अधर स्व अंतर त्यद
 तद यद एतद इदम अदस दि किं युष्मद अस्मद अवत एते सर्वादयस्त्रिंशः ॥

सोरस्यत०
८

हे हरे हे हरी हे हरयः॥ हरी हरी हरी न॥ हे नारी स्त्रियां॥ इकारांता दुकारांता च परवृत्ता
भवति न तु स्त्रियां॥ सुरेर्गो नो नंते॥ हरिणा हरिभ्यां हरिभिः॥ किं ति॥ इकारांतस्य च
कारांतस्य च किं ति परे एकार ओकारश्च भवति॥ हरये हे रिभ्यां हरिभ्यः॥ इ-सि-उ-
सोरस्य एदोऽद्यां परस्य उ-सि-उ-सोरकारस्य लोपो भवति॥ हरेः हर्योः हरीणां॥ हे-
रोक्ति॥ इदभ्यामुत्तरस्य हेरो भवति सच क्ति॥ किं ति हेः॥ किं ति परे हे लोपो भवति॥
हरो हर्यो हरिषु॥ एवमग्नि रयिक विप्रभृतयः॥ उकारांताश्च विष्णुभानुप्रभृतयः॥
एते रेवस्वै स्त्रियंति॥ भानुः भानुभानवः॥ हे भानो हे भानु हे भानवः॥ भानुं भानुभा
नन्॥ भानुना भानुभ्यां भानुभिः॥ भानवे भानुभ्यां भानुभ्यः॥ भानोः भानुभ्यां भानुभ्यः॥

राम
८

सूत्र

भानोः भानोः भानुना ॥ भानो भानोः भानुना ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥
व्यासस्य सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥
सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥
आयादे शोक्ते ॥ सखा यो ॥ दिवचनस्यावाहं दसि ॥ सखाया सखायः ॥ सखायं सखायो ॥
सखीन ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥
नानभवति ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥
रे ॥ सखाया सखायः ॥ सखायं सखायो ॥ सखायं सखायो ॥ सखायं सखायो ॥ सखायं सखायो ॥
सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥
सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥ सखिपतिराव्यस्ये भेदः ॥

सचकित्। सख्युः। सखिभ्यां सखिभ्यः। सख्युः सख्यो सखीनां। सप्तम्येकवचने डेः। केदिदि
 लोकारे कृते सखिपतिशब्दयोरीगागमः॥ सख्यो सख्योः सखिषु। हे सखे हे सखायो हे
 सखायः। पतिशब्दस्य प्रथमा द्वितीययोर्हरिशब्दवत्। तृतीयादौ च सखिशब्दवत्प्रक्रिया
 पतिरसमास एव सखिवद्वक्तव्यः॥ ततस्समासांतस्य नादयो भवन्ति। प्रजापतिना प्रजाप
 तयेद। त्यादि॥ द्विपादो नित्यं द्विवचनांतः। द्वि औ इति स्थिते॥ त्यदादेष्टेरः स्यादौ। त्यदादे
 ष्टेरकारो भवति स्यादौ परे॥ दौ। दौ। द्वाभ्यां। इदयोः॥ १। त्यदादीनां सम्बोधनाभावः॥ त्रिपा
 दौ नित्यं बहुवचनांतः॥ ए औ जसि॥ त्रयः। त्रीन्। त्रिभिः त्रिभ्यः त्रिभ्यः। त्रैरयङ्॥ त्रिशब्दस्या
 यङ्नादेशो भवति॥ नाप्रि परे॥ द्वि-तस्य वक्तव्यः॥ त्रयाणां त्रिषु। कतिशब्दो नित्यं बहुवचनांतः।
 जश्शसोर्लुक्॥ कतिशब्दात्पर्योर्जश्शसोर्लुक् भवति॥ कति। कति। कतिभिः। कतिभ्यः। कति
 भ्यः। कतीनां। कतिषु। त्रिषु विंशे युचायं स्वरूपः॥ ईकांतांतः पुंस्त्विङ्गः। सुश्रीशब्दः॥ ३ छ।

सोमपोसोमपाः॥ अथातो रिति विप्रोषणात् धेर्लोपो नास्ति हेसोमपाः हेसोमपो
हेसोमपाः॥ सोमपां बहुवचने सोमपासु स इति स्थिते॥ आतोधातोर्लोपः॥ धातु
संवन्धि नो आकारस्य लोपो भवति॥ प्रासादोऽस्वरे परे॥ सोमपः सोमपा सोमपाभ्यां सो
मपाभिः सोमपे सोमपाभ्यां सोमपोभ्यः सोमपः सोमपाभ्यां सोमपाभ्यः सोमपः सो
मपोः सोमपां सोमपि सोमपो सोमपासु एवं कित्वा ल्यपा प्रोखध्ना मधुपा प्रभृत
या इकारांतः पुंस्त्विंगो हरि प्राक् तत्र प्रथमे कवचने हरिः ओयः इश्च उश्च इ
कारांताडकारांताभ्यपर ओय आपद्यते इति भवतः दीर्घः हरी ए ओजसि इ-
सवरेर्दीर्घः सहः॥ हरी ए ओजसि इकारांतस्य उकारांतस्य च जसि परे एकार ओका
रश्च भवति॥ ए अय॥ हरयः॥ धो॥ इकारांतस्य उकारांतस्य च धि विषये एकार ओकारश्च भवति॥

ग्रामरायः॥ग्रामराया॥ग्रामरागीभ्यो॥ग्रामरागीभिः॥ग्रामराये॥ग्रामरागीभ्यो॥ग्रामरागीभ्यः॥ग्रा
मरायः॥ग्रामरागीभ्यो॥ग्रामरागीभ्यः॥ग्रामरायः॥ग्रामराये॥ग्रामराये॥ग्रामरागीनो॥ग्रामराये
ग्रामरायो॥ग्रामरागीभ्यो॥हेग्रामरागीः॥हेग्रामराये॥हेग्रामरायः॥किंकारोतः॥यवत्पुत्रतयः॥
यवत्पुत्रः॥यवत्पुत्रो॥यवत्पुत्रः॥नृकारोतः॥पुत्रिणो॥पितृशब्दः॥सेरा॥नृकारोतात्परस्यसेराभ
वति॥सचडित॥डित्वाडित्वापः॥पिता॥अरपंचसु॥स्कारस्याभवतिपंचसुस्यादोपरेषु॥
पितरो॥पितरः॥पितरं॥पितरो॥पितृन्॥पित्रा॥पितृभ्यो॥पितृभिः॥पित्रे॥पितृभ्यो॥पितृभ्यः॥पि
तुः॥पितृभ्यो॥पितृभ्यः॥नृतोडुः॥सचडित॥पितुः॥पित्रोः॥पितृण्यो॥डो॥नृकारस्याभ
भवति॥डोपरे॥पितरि॥पित्रोः॥पितृषु॥धेररं॥एवंयामातृभ्रात्रादयः॥जामाता॥जमातरौ
जामातरः॥जामातरं॥इत्यादि॥एवेनृशब्दः॥ना॥नरो॥नरः॥उच्चीनामिदीर्घः॥नृशब्दस्य
नामिपरेवादीर्घाभवति॥नृणां॥मित्यादि॥कर्तृशब्दस्यपंचसुविशेषः॥स्तुसर॥सकरतप्रस
यसेवंधि॥नृकारस्याभवतिपंचसुपरेषु॥कर्ता॥सिद्धिर्नास्ति॥यदादेशस्तद्भवति॥सेरा॥

कर्त्ता। कर्त्तारो। कर्त्तारः। कर्त्तारं। कर्त्तारो। कर्त्तुन्। ~~कर्त्तुम्~~। कर्त्री। कर्त्तृभ्यो कर्त्तृभिः। कर्त्तृ-
 कर्त्तृभ्यो कर्त्तृभ्यः। कर्त्तुः कर्त्तृभ्यो कर्त्तृभ्यः। कर्त्तुः। शेषे पूर्ववत्। एवं स्वस्त्वं न पृष्ठास्त्रप्रभृत-
 यः। उकारात्तः॥ कोष्टशब्दः। पंचस्वधियुत्प्रत्ययो तस्यैव रूपं वक्तव्यं॥ नित्या नित्ययोर्म-
 ध्ये नित्यविधिरवलंबनी॥ कोष्टा कोष्टारो। कोष्टारः। कोष्टारं। कोष्टारो कोष्टुन्। शसितप्रत्य-
 यवद्भावाभावात्॥ तृतीयादौ स्वरादौ त्प्रत्ययो ततावावक्तव्यः॥ कोष्टा। कोष्टेना। कोष्टुभ्यो।
 कोष्टुभिः। कोष्टे। कोष्टवे। कोष्टुभ्यो कोष्टुभिः। कोष्टुः कोष्टोः कोष्टुभ्यो कोष्टुभ्यः। कोष्टुः को-
 ष्टोः कोष्टोः कोष्ट्योः कोष्टुना॥ कृताकृतप्रसंगीयो विधिः॥ स नित्यः। नित्यो नित्ययोर्मध्यं नित्य-
 विधिर्वलंबनी॥ कोष्टरि कोष्टो कोष्टोः कोष्ट्योः कोष्टुयु। ऋकारांतो ऌकारांतश्च प्रसिद्धः। ऌकारांतार-
 ऌकारांतः पुटिङ्गो सुरेशब्दः। ~~रे~~ ~~स्मि~~॥ रेशब्दस्याकारादेशो भवति सकारभकारादौ विभक्तौ
 परतः। सुराः। स्वरादौ सर्वत्रायादेशः॥ सुरायो सुरायः। सुरायं सुरायौ सुरायः। सुरायो सुराभ्यो
 निति नुडागमे ह्रस्वादि लान्नवद्भागे नास्ति॥ ३

92

राम
१२

उच्चोः

उच्चयः हे उच्च उच्चि उच्चि उच्चिः उच्चो उच्चिभ्यो उच्चिभिः उच्च्यो स्त्रियां वर्त्तमानाभ्यामिकारोकाराभ्यां परेषां
 किं तां वचनां नाना अगमो भवति उच्चो उच्चये उच्चिभ्यो उच्चिभ्यः उच्च्यो उच्च्ये उच्चिभ्यो उच्चिभ्यः उच्च्यो
 उच्च्यो उच्चिनामो स्त्रियां योः ॥ इत्युच्च्योः तस्मादिवर्णो ताडवर्णो ताड्यो स्त्रियां वर्त्तमानात्परस्य डेः समा
 देसो भवति ॥ अगमो भवे आमोप्यभावः उच्च्यो उच्च्यो उच्च्यो उच्चिभ्यः ॥ एवं मतिरुतिधृतिरुचि
 कांतिसिद्धिस्तंतिभ्यो तिङ् अदिशक्तिभक्तिप्रभृतयः ॥ एवं धेनु रज्जु प्रभृतयोऽप्युकारांताः स्त्रीलिङ्गाः
 सिध्यन्ति ॥ धेनुः धेनुधेनवः धेनुधेनुधेनुः धेन्या धेनुभ्यो धेनुभिः धेनवे धेनवे धेनुभ्यो धेनुभ्यः
 धेन्याः धेनोः धेन्याः धेनोः धेनूनामधेन्याम् ॥ धेनो धेन्योः धेनुषु हे धेनो हे धेनु हे धेनवः ॥
 इकारांतः स्त्रीलिङ्गो नदीशब्दः ॥ हसेपः सेतोपः ॥ हसो नदीवेताद्यपरस्य सेतोपो भवति नदी
 नद्यो नद्यः ॥ धो ह्रस्वः ॥ इवर्णवर्णयो रधातोः स्त्रियां धो पर ह्रसो भवति ॥ हे नदि नदी मूनद्यो नदीः
 नद्या नदिभ्यो ॥ नदिभिः ॥ किं नाम ॥ स्त्रियामीकारांता इकारांताद्यपरेषां किं तां वचनां नाना अगमो भवति

नद्ये नदीभ्यां नदीभिः नद्याः नद्योः नदीनाम् नद्याम् नद्योः नदीषु एवं गोरी सरस्वती कुमारी ब्रह्मरी
प्रभृतयः ॥ अवीतं त्री त्री चक्ष्मी स्त्री धीना मृगादिषु ॥ एषामीवंता नास्ति सितोपो न कदाचन ॥ चक्ष्मी श
ब्द स्पेवं तत्वाभावा सेर्लोपो नास्ति ॥ चक्ष्मीः चक्ष्मो चक्ष्माः हे चक्ष्म इत्यादि ॥ पोषे नदीवत् ॥ स्त्रीशब्द
स्पेवं तत्वा सेर्लोपो स्ति ॥ स्त्रीभूवोः ॥ स्त्रीशब्द स्पभूशब्द स्पच इयवो भवतः स्वरे परे ॥ स्त्रियो स्त्रियः ॥
हे पधो ह्रस्वः ॥ स्त्रि ॥ वामरासि ॥ अमिरासि च परे स्त्रीशब्द स्पवा इय भवति ॥ स्त्रियम् स्त्रीम् स्त्रियो स्त्रियः
स्त्रीः स्त्रिया स्त्रीभ्यां स्त्रीभिः इत्यादि ॥ पोषे नदीवत् ॥ श्रीशब्द स्पस् श्रीशब्द वत्प्रक्रिया ॥ श्रीः स्त्रियो
स्त्रियः स्त्रियम् स्त्रियो स्त्रियः स्त्रिया श्रीभ्याम् श्रीभिः ॥ वेद्यवः ॥ इयुवंता स्त्रियां वर्तमाना तरेषां क्रितां व
चनानां वा आगमो भवति ॥ ननु स्त्रियाः ॥ स्त्रियै स्त्रिये श्रीभ्यां श्रीभ्यः श्रीयाः २ स्त्रियः ३ स्त्रियोः श्रीही
नो वामो न डुकृत् ॥ श्रीराम् ॥ स्त्रियाम् ॥ स्त्रियाम् ॥ स्त्रियि स्त्रियोः श्रीषु ॥ हे श्रीः ॥ एवं धी स्त्री प्रभृतयो
पनीवेताः ॥ एवं भूरा दोभूरा वत् ॥ भूः भूवो भूवः हे भूः भूः भूवो भूवः हे भूः वध् जे वादी नांतु नदीश
ब्द व डूपे ने जेये ॥

वधुः वध्वो वध्यः हे वधुः इत्यादि मातृशब्दस्तु पितृशब्दवत् ॥ माता मातरो मातरः मातरं मातरो मातः
इत्यादि ऋकारांतः स्यस्यशब्दः कर्तृशब्दवत् ॥ ऐकारांतः स्त्रीलिंगो रेशब्दः ॥ तस्य स्त्रीशब्दवत्प्रक्रिया ॥ इ
स्मिः ॥ राः रायो रायः गोशब्दः पूर्ववत् ॥ नोशब्दो ग्लौशब्दवत् ॥ इति स्त्रीलिंगाः ॥ अथ स्त्रीलिंगाः ॥ अथ स्त्रीलिंगाः
तानपुंसकलिंगाः प्रदर्श्यते ॥ अकारांतः कुक्ष्यशब्दः तस्य प्रथमाद्वितीयेकवचने ॥ अतोऽयम् ॥ अका
रांतानपुंसकलिंगात्परयोः स्पर्शो रम्भवत्यधो अमो मग्रहणं लुग्यावृत्यर्थमू कुक्ष्यम् हे कुक्ष्य
इमो नपुंसकलिंगात्पर ओ ईकारमापद्यते ॥ कुले हे कुले जशशोः शीः नपुंसकलिंगात्पर योर्ज
शशोः शीर्भवति ॥ राकारः ॥ सर्वादेशार्थः ॥ गरुः शिचुसर्वस्य क्तव्यः ॥ नमयमः ॥ नपुंसकस्य नमो नमो
भवति ॥ शोपरे यमप्रत्याहारांतस्य नभवति ॥ मिदं त्यात्स्वरात्परोक्तव्यः ॥ ङिकार उच्चारणार्थः मकारो दे
य शानिप्रार्थः ॥ नोपधायाः ॥ नांतस्योपधायादीर्घो भवति शोपरे धिवर्जितेषु पंचक सुनामिच कुक्ष्यानि
हे कुक्ष्यानि ॥ पुनरपि कुंठे कुंठे कुक्ष्यानि ॥ शोचं देववत् ॥ एवं गुरुज्ञानद्वारधनवनमूल्यफलपत्रपुष्प
कुंठ कुंठं च तुंठादयः ॥ स्वन्यादेः ॥ अन्यादेर्गणात्परयोः स्पर्शोः स्तुर्भवति ॥ ङिकार उच्चारणार्थः ॥

परस्योरेत्वंभवति॥ गंगं गंगे गंगाः॥ गंगया गंगाभ्यां गंगाभिः॥ गंगाये गंगाभ्यां गंगाभ्यः॥ डि तां
 वट॥ आवंता तरेखा डे ड सि ड स इत्येतयो यङगमोभवति॥ टकारोदेशनिर्माय॥ गंगायाः
 गंगाभ्यो गंगाभ्यः॥ गंगायाः गंगयोः॥ गंगानौ गंगायां गंगायोः गंगालु॥ एवंश्रद्धामेवाधारामा
 दाशगत्या हेत्यादौत्वाखेत्वाकाराप्रभृतयः॥ सर्व्वीक्षिनोतुविशेषः॥ आवतास्त्रियाम्॥ अकारा
 न्ता न्ताम्नास्त्रियोवर्त्तमानादाप्पृतयोभवति॥ यटोच्च॥ आवंतासर्व्वीक्षेपरस्ययटस्सुङगमो
 भवति॥ पूर्व्वस्य चापोऽकारोक्त्वथः॥ सर्व्वस्यै सर्व्वस्याः सर्व्वस्याः सर्व्वस्यो॥ जरायास्स्वरादौजरसु
 वाक्त्वथः॥ जराजरसौजरे॥ जरसः जराः हेजरे हेजरसौ हेजरे॥ हेजरसः हेजराः॥ जरसे जरां
 जरसौ जरे जरसं॥ जरसा जरसा जराभ्यां जराभिः जरसे जराये जराभ्यां जराभ्यः॥ जरसः जरायाः
 जराभ्यो जराभ्यः जरसः जरायाः जरसौः जरयोः जरासौ जराणां जरसि जरायां जरसोः जरयोः
 जरालु॥ इकारोतस्त्रिलिङोवुद्धिपादः॥ तस्यप्रथमाद्वितीययोर्हरिवाक्यवत्प्रक्रिया॥ बुद्धिः बुद्धी

मधुभ्यां मधुभिः मधुने मधुभ्यां मधुभ्यः मधुनः मधुभ्यां मधुभ्यः मधुनः मधुनोः मधुनाम् म
धुनि मधुनाः मधुषु ॥ हेमधो हेमधु हेमधुनी हेमधुनि ॥ इत्यादि ॥ किकारोतः खलपूरादः ॥
खलपु न खलपुनी खलपूनि ॥ २ खलपू खलपुना खलपुभ्यां खलपुभिः ॥ खलपू खलपुने ख
लपुभ्यां खलपुभ्यः खलपूः खलपुनः खलपुभ्यां खलपुभ्यः खलपूः खलपुनः खलपूः ख
लपूः खलपूम् खलपूनां खलपूि खलपुनि खलपूः खलपुनोः खलपुषु हेखलपू हेखलपु
हेखलपुनी हेखलपूनि किकारोतः कर्तृशब्दः ॥ कर्तृ कर्तृणी कर्तृणीके ॥ ३ कर्तृणा कर्तृभ्यां क
र्तृभिः ॥ इत्यादि ॥ ऐकारोतः अतिरेशब्दः ॥ अतिपूर्वः ॥ रुखादेशे संध्यक्षरणा मिकारोकारोच
वक्तव्यो ॥ अतिरि अतिरिणी अतिरीणि ॥ २ उपगु उपगुनी उपगुनि अतिन अतिनी अति
नी ॥ इतिस्वरान्ता नपुंसकलिंगः ॥ अथहसोताः पुलिङ्गाप्रदृश्यंते ॥ तत्रविकारोतः अमहुहशब्दः ॥
तस्यनामसंज्ञायां स्यादयः ॥ पंचस्वनहुह आमागमोक्तव्यः ॥ सावनहुहः अनहुहशब्दस्यसौ

परे उमागमो भवति॥ संयोगो तस्य लोपः॥ संयोगो तस्य लोपो भवति रसे पदांते च॥ अनङ्गान् अन
 द्वाहो अनङ्गाहः॥ धावे॥ अनङ्गुहशब्दस्य धौ परे आमागमो भवति॥ हे हे प्रयोगे हे हयोः लोतो वा॥
 हे अनङ्गुह अनङ्गाहं अनङ्गाहो अनङ्गुहः अनङ्गुहा॥ वसोरसे॥ वस्त्रं स्रध्वं स्रभ्रं स्र अनङ्गुह
 ते तेषां रसे पदांते च दत्वं भवति॥ अनङ्गुभ्यां अनङ्गुहि इत्यादि गोडुहशब्दस्य भेदः॥ दादेर्घः॥ दादेर्घातो
 र्त्कारस्य घत्वं भवति॥ धातोर्भ्रं से परे नाम्नाश्च रसे पदांते च॥ गोडुघासि इति स्थिते॥ अदिजवानां भ्रभां
 तस्य भ्रभाः धातोर्भ्रं तस्याहो वर्तमानानां जवानां भ्रभा भवन्ति सकारे ध्वशब्दे च परे नाम्नाश्च रसे
 पदांते च॥ यावसाने॥ अवसाने वर्तमानानां भ्रसानां जवा भवन्ति॥ चपां वा॥ गोधूक्॥ गोधुग्॥ गो
 डुहो गोडुहः॥ भकाराहो दादेर्घ इति घत्वे कृते आदिजवस्पदकारस्य भ्रभेधकारे च कृते॥ भ्रभेजवाः
 गोडुधुग्भ्यां गोधुग्भिः॥ खसे च पा भ्रसानां क्त्वात् खसः कृतस्य कस्य संयोगेऽक्षः॥ गोधुक्॥ हे गोधुक्

ॐ कारः सर्वादेशार्थः ॥ अन्यत् अन्ये अन्यानि हे अन्यत् हे अन्ये हे अन्यानि ॥ शेषं सर्वशब्द
वत् ॥ एवं अन्यतरत् ॥ इतरत् केतरत् कतमत इकारांतो आस्थिशब्दः ॥ नपुंसकात्स्यमोर्लुक् ॥
नपुंसकलिंगात्परयोः स्यमोर्लुक् भवति ॥ आस्थि धरणं नपुंसके धोवागुणोक्तव्यः ॥ उक्तं च ॥ संको
धनेत्प्रानसः स्त्रिरूपं संतं तथा नोतमथाप्यदंते ॥ माध्यंदिनिर्विधिगुणो लिंगं तेनपुंसके व्याघ्रपदं
वरिष्ठः ॥ नामिनः स्वरे ॥ नाम्यंतस्य नपुंसकस्य उमागमो भवति ॥ स्यादो स्वरे परे ॥ ईमो ॥ आस्थिनी
आस्थिनी आस्थिनी ॥ हे अस्थे हे आस्थिनी हे आस्थिनी ॥ अच्चास्थो प्रासादो ॥ अस्थ्यादी नो उमाग
मो भवति ॥ इकारस्याकारो भवति प्रासादो स्वरे परे ॥ अचोपः स्वरे म्ययुक्ताच्छसादो ॥ नोतस्योपधा
या अकारस्य लोपो भवति प्रासादो स्वरे परे ॥ तद्धिते ईपीकारे च ॥ मकारवकारांत संयोगादुत्तरस्य न
भवति ॥ अस्थ्या आस्थिभ्यो आस्थिभिः अस्थे आस्थिभ्यो आस्थिभ्यः अस्थ्यः आस्थिभ्यः आस्थिभ्यः
अस्थ्यः अस्थ्योः ॥ अस्थ्या ॥ वेङ्गयोः ॥ ईङ्गोः परयोर्वी अकारस्य लोपो भवति ॥ आस्थि अस्थिनि

कारस्य जकारः॥ जभोर्ज्ञः॥ जकारश्चकारयोः संयोगे ज्ञो भवति॥ राज्ञः॥ राज्ञा॥ लोपशि पुनर्न संधि
 रिति नियमाद् द्वीत्यात्वं न भवति॥ राजभ्यां राजभिः॥ वेङ्ग्योः राज्ञि राजनि राज्ञोः राजसु॥ एवं यज्वन्
 आत्मन् सुधर्मन् प्रभृतयः॥ अम्यपुक्तादिति विशेषणादलोपो न॥ यज्वनः यज्वना॥ अम्यपुवन
 मद्यवन् शब्दानां पंचसुराजन् शब्दवत्पुक्रिया॥ शसादौ तु विशेषः॥ श्वादेः॥ श्वादेर्वकार उल्लंघना
 प्रोतिशसादौ स्वरे परे तद्धिते ईपीकारे च॥ मुनः॥ मुना मुभ्यां मुभिरित्यादि॥ युवन् शब्दस्य वकार
 स्योत्वे कृते॥ सवर्णे दीर्घः सः॥ युनः॥ युना युवभ्याम् युवभिरित्यादि॥ मद्यवन् शब्दे तु वकारस्योत्वे कृते॥
 जिओ॥ मद्योनः॥ मद्योना॥ मद्यवभ्याम् मद्यवभिरित्यादि॥ पथिन शब्दस्य भेदः॥ इतोत्पंचसु॥ पंचसु
 स्यादिषु परेषु पथादीनां मि कारस्याकारादेशो भवति॥ यो नृद्॥ पथादीनां था कारस्या नृङागमो
 भवति पंचसु परेषु॥ आसौ॥ पथादीनां एकारस्य नृङागमो भवति देरात्वं भवति सौ परे॥ पृथाः
 पंथानौ पंथानः॥ पथादेः॥ पथादीनां ट्वापो भवति शसादौ स्वरे परे॥ पथः पथापाम्पभ्यां

पंचि त्रिंशत्त्यादि ॥ एवमपि नोदी न शब्दौ ॥ दं कि न शब्दस्य भेदः ॥ इ नां शौ सो ॥ इ न ह न ह्रस्व न अर्धम
 इ इत्येतेषां शौ सो याधौ परे छिपधायादीर्घा भवति ॥ दं डी ॥ दं डि नौ ॥ दं डि नः ॥ इत्यादि ॥ ब्रल लो ॥ ब्रल ह लो ॥
 ब्रल ह लः ॥ हे ब्रल ह न ॥ शसादौ त्वलोपः ॥ ह नो ध्रु ॥ हंतेर्धातोर्हकारस्य घत्वं भवति ॥ नकारे चि ति च परे ॥
 घ संयो गोरत्वं निषेधार्थः ॥ ओरिपोवे ॥ ब्रह्म ध्रुः ॥ ब्रल ध्रु ॥ ब्रल ह भ्यां इदित्या ॥ षणो लः ॥ ष लः ॥ ष लः ॥ ष्वे भ्यमित्यादि
 अर्धमः ॥ अर्धमः ॥ अर्धमभ्यामित्यादि ॥ संख्याशब्दाः पंच न प्रभृतयो बहुवचनानां स्त्रियुसरूपः ॥
 पंच न जस इति स्थिते ॥ जशसोर्लज्जवति ॥ लुकि न तन्निमित्तं ॥ पंचा पंचमि ० ३ ॥ लः ॥ यकार नकारांत
 संख्यायाः परस्यामो नुङागमो भवति ॥ नाम्नो नो लोपश्चो ॥ पंचानां ॥ पंचसु ॥ एवं सप्त न भव न दश न प्रभृतयः ॥
 अष्ट न शब्दस्य भेदः ॥ अष्ट नो को वा ॥ अष्ट न शब्दात्तरयोर्जशसो वीको भवति ॥ कित्वाट्टि लोपः ॥ अष्टो ॥ अष्ट
 अष्टो अष्ट ॥ वा लु ॥ अष्ट न आ लु विभक्तिषु परा लु वा आत्वं भवति ॥ अष्टाभिः ॥ अष्टभिः ॥ ३ ॥ अष्टानाम् ॥
 अष्टालु ॥ अष्टलु ॥ मकारांत इदमशब्दः ॥ इदमो यं पुंसि ॥ इदमशब्दस्य पुंसि विषये अपमादेशो भवति ॥

श्रीगणेशाय नमः

१७०

१८

सि सहितस्य अथम दिवचनादौ त्यदादेष्टः स्यादौ इत्यकारेकृते इदं प्रो इति स्थिते दस्यमः त्यदादौ
नादकारस्य मत्वमपति स्यादौ परे इमौ सर्वादित्वाज्जसौ तीकारः इमे त्यदादीनां संवोधनाभावः इमम्
इमौ इमान् अनटौ सोः इदमोनादेशो भवति टौ सोः परयोः टेन अनेन सभ्यः इदमः सकारेभकारेचप
रे अकारे भवति कृतस्य अद्रीत्यात्वं आभ्यां भिसभिस इदमदसोभिसभिसेव भवति न तु भका स्या
कांश्च एस्मिबुद्धे एभिः अस्मै आभ्यां एभ्यः अस्मात् २ अस्य अनयोः एषाम् अस्मिन् अनयोः
एषु किमशब्दस्य त्यदादेष्टः स्यादौ विति सर्वत्राकारेकृते सर्वशब्दबद्धपनेयम् कः कौ के कं कौ कान्
केन काम्याम् कैः कस्मै काम्यां केभ्यः इत्यादि अकारांतः तत्त्वबुध्यशब्दः तस्य रसेपदांते च्यादिजवान्
मितिभकारः वावसाने तत्त्वमुत् तत्त्वमुद् तत्त्वबुधौ तत्त्वबुध्यः एवं संवोधने तत्त्वमुद्गां तत्त्वमुद्गिरि-
त्यादि जकारांतः सम्राज् शब्दः अशब्दजादेः षः अकारांतस्य शकारांतस्य वकारांतस्य रज्ज् पज्
रज्ज् पज्जादेः अकारे भवति धातोर्कसेपरेनाम्ना अरसेपदांते च वस्य वत्वं कृत्यनिषेधार्थं तेन
दृष्टीत्यादौ न षोः वकारस्य त्वं भवति धातोर्कसेपरेनाम्ना अरसेपदांते च वावसाने सम्राट् सम्रा

३

१८

हे गोधुग् हे गोदुहो हे गोदुहः॥ मधुलिह शब्दस्य भेदः॥ लोठः॥ धातो हकारस्य षत्वं भवति
धातोर्भस्ते परे नाम्नश्चरसे पठते च॥ वावसाने॥ मधुलिह मधुलिड मधुलिहो मधुलिहः इत्यादि
मिग्नुदुह शब्दस्य भेदः॥ दुहादीनां छत्व षत्वयोः॥ दुहादीनां धातूनां छत्व षत्वयोः भवतिः धातोर्भस्ते
परे नाम्नश्चरसे पठते च॥ मिग्नुधुक मिग्नुधुग् मिग्नुधुड मिग्नुधुड मिग्नुदुहो मिग्नुदुहः॥ त
था तत्वमृह शब्दः॥ रेफोत्तश्चतुरशब्दो नित्यं बहुवचनोत्तः॥ चतुरामशोच॥ चतुरशब्दस्यागमो
भवति तुलिपंचसुप्तादिषु शोचपरे॥ चत्वारः चतुरः चतुर्भिः॥ रः संख्यायाः॥ रेफोत्तसंख्यायाः प
रस्यामो न नागमो भवति रत्वं द्वित्वे च॥ घुरो नो नंते॥ क्लो नो रुस्यादिः स्वरे॥ चतुस्मिन् चतुर्थ्यु॥ हे च
त्वारः॥ नकारो तो राजनशब्दः॥ नोपधायादृतिपंचसुदीर्घः॥ नाम्नो नो लोपश्चो॥ नाम्नो नका
रस्या नागैर्मजस्य लोपश्च भवति रसे पठते चाधो॥ राजा राजानौ राजानः॥ हे राजन् हे राजनौ हे राजानः
राजानं राजानौ॥ अल्योऽपः स्वरेभ्य युक्ताच्छसादा वित्यकारलोपः॥ स्तोः श्रुभिः श्रुः॥ रिति न

३ संप्राजो संप्राजः एवंविशजादयः दकारांतस्यदादयः त्वदु तदु यदु एतदु शब्दाः एतेषां स
दादेष्टेः स्यादाविनि सर्वजाकारेकते सर्वशब्देषु पनेयम् स्तः त्वदु ~~दी~~ देस्तकारस्य सोप
इसत्वंभवति स्यः त्यौत्ये सः तो ते यः यो ये एषः एते एते एते दौ न्वादेशे द्वितीयादौ सो
नोवावक्तव्यः उत्तस्य पुनर्भाषणमन्वादेशः अनेन त्या करणमधीते अथेने धंदाध्या
पय एने एत एनो एतौ एतान् एतान् एमेन एतेन एताभ्यां एतेः एतस्य एताभ्यां
एतेभ्यः एतस्मात् २ एतस्मै एतयोः एतयोः एतेषां एतस्मिन् एतयोः एतयोः
एतेषु छकारांतः तत्त्वप्राध्वशब्दः छ शब्दशब्दादेः घः घत्वं कत्वं च वावस्ताने तत्त्वप्रा
र तत्त्वप्राड तत्त्वप्राध्वे तत्त्वप्राध्व इत्यादि चकारांतोऽग्रिनिम य् शब्दः अग्रिनिम
त अग्रिनिमद अग्रिनिमयो अग्रिनिमयः इत्यादि चकारांतचप्रत्ययशब्दः नो ~~सोप~~
~~मन्वादेशः~~ धातोर्हंसांतस्योप ~~प्राध्व~~ तस्मिन्कारस्य लो ~~प्राध्व~~ वति ~~क~~ ति चपर

अत्रोः पुंसि पंचसु नुमन्तेभ्यः प्रत्यन्तं च सि इति स्थिते स्तोः श्रुभिः श्रुतिरिति नकारः संयोगे
 तस्य लोपः चोः कुः चवर्गस्य कवर्गदेशे भवेति धातोर्भेदे परे नास्ति श्रुत्वेपदाते च लोपः
 सेर्लोपः प्रत्यङ् प्रत्यञ्चो प्रत्यञ्चः प्रत्यञ्चम प्रत्यञ्चो अञ्चो लोपो दीर्घश्च अञ्चो लोपो दीर्घः
 लोपो भवति पूर्वस्य दीर्घः शसादौ स्वरे परे तद्धिते ई कीकारे च प्रतीयः प्रतीया प्रत्यङ्गं प्रत्य
 ङ्गिभिः इत्यादि एवं तिर्पच प्रभृतयः तिर्पङ् तिर्पञ्चो तिर्पञ्चः तिर्पञ्चम तिर्पञ्चो तिर्पञ्चो दयः
 तिश्चादयो निपात्येते शसादौ स्वरे परे तद्धिते ई कीकारे च तिश्चः तिश्चा उदीचः उदीचा उदगम्यं
 समीचः समीचा सम्यग्न्याम इत्यादि तकारांतो मरुत् शब्दः वावसातो मरुत् मरुत् मरुतो
 मरुतः इत्यादि एवमिति चित् प्रभृतयः तकारांत उकारानुबन्धो मरुत् शब्दः मरुत् उकारानुबन्धो
 स्यञ्कारानुबन्धस्य च नुमागमो भवति पुंसि पंचसु परे च नुमन्ते लोपो दीर्घः शोच नुमन्ते
 स्वापृशब्दस्य मरुत् शब्दस्य च उपधाया दीर्घो भवति पंचसु भिन्नजितेषु शोच नुमन्ते संयोगे

वितो नुम

सादेत्यनेन ता वाचक्या दोष्टः दोषः दोष्टा दोषा दोषभ्यां दोषर्कं दोषसु दोषु दोषु इत्यादि सजु
 वाशिष्ठोऽसौ पदांते च दीर्घोक्तव्यः सजुः सजुवौ सजुषः इत्यादि सकारान्तः पुमसश्चः पुंसोः
 सुउः पुंसश्चस्य पंचस्य सुउदेशे भवति उकारेण्वादेशार्थः उकारेणुम्विधानार्थः पुमस
 सि इति स्थिते चितोनुम इति नुमागमः न्संमउत इति दीर्घः संयोगान्तस्य लोपः इति सकारलोपः
 पुमान् पुमांसौ पुमांसः पुमांसम् पुमांसौ पुंसः पुंसा पुंभ्याम् पुंभिः पुंसे पुंभ्याम् पुंभ्यः पुंसः
 पुंसोः पुंसाम् पुंसोः पुंसु अत्र संभवे पुंसः ककसौ अत्र संभवे च जाये सति पुंसश्चस्य कगागमो
 भवति सुविपरे स्कोरा घोश्च संयोगाच्चोः सकारककारपोर्लोको भवति धातोर्भसे परे नाम्ना
 अत्रसे पदांते च पुंसु हे पुमन् हे पुमांसौ हे पुमांसः सकारान्त उकारानुबन्धो विदसश्चः वि
 दान् विदांसौ विदांसः विदांसम् विदांसौ वस्तोर्वउः वस्तोः संबन्धिनो वकारस्य उत्वंभ प्राप्नो

नि शसादोस्वरे परे तद्धिते ईकीकारे च विडुषः विडुषा वसांरसे विडुष्याम् विडुषिरित्यादि सुवच
सशब्दे तु अत्यसोः साविति दीर्घः सुवचाः सुवचसौ सुवचसः हे सुवचः हे सुवचसौ हे सुवचसः
सुवचसम् सुवचसौ सुवचसः सुवचसा स्त्रोर्विसर्गः उवे सवचोभ्याम् इत्यादि एवं चैद्रुमस्रश
चः उशनसश्च दस्यभेदः उशनसाम् उशनस पुरंदशस्र अनेहस्र इत्येतेषां सेरभेदे भवति उ
कारश्चित्तोपार्थः उशना उशनसौ उशनसः उशनसो धौ संततानंतता अदंतता च वाव
तेज्या हे उशनन हे उशन हे उशनः उशनसं उशनसौ उशनसः उशनसा उशनोभ्या
म् उशनेभिः इत्यादि अदसश्च दस्यभेदः त्वदादेष्टे रिति सर्वत्राकारः अदसि इति स्थिते सौसः अ
दसोदकारः सत्यं भवति सौ परे सेरौ अदसः सेरौ कारदेशो भवति असौ द्विवचन अदस्यो इति स्थि
ते दस्यमः मादू उज्ज उज्ज उज्जः अदसोमकारात्तस्य हस्य हस्य उकारो दीर्घस्य च दीर्घः
अम् वडवचने सर्वे रित्याहुतौ अम् अमेरति स्थिते एसी वडुत्वे वडुत्वे सत्यदस एकार

स्वैकशेभयति नम्रौ नम्रुम् नम्रम् नम्रन् मत्वे उत्वे चकृते दानास्त्रिपाद् नम्रुना दिवचने नम्र
 द्रीत्यालेपश्चादुकारः नम्रम्भ्याम् नम्रीभिः नम्रोसि एत्वं नमपादेशे चकृते पश्चादुकारः नम्रुयोः नम्र
 मीष्ठा नम्रुकिने नम्रुयोः नम्रीषु सामान्ये नम्रसः कः स्मादिवञ्च नम्रुकः नम्रुकौ नम्रुके इ
 त्यादि शेषं सर्ववत् ॐ इति हंसात् पुल्लिङ्गः ॥ १० ॥ नम्रपहंसात् स्त्रीलिङ्गः प्रदर्श्यते तच्च हंसात्
 ता उपानहश्च नडाथः नडाहकारस्य धकारदेशे भवति रसे पदं च कावसाने उपानत् उपानेत् उप
 पानहो उपानहः उपानहा उपानह्याम् उपानद्भिर्दित्यादि वकारांतो दिवश्च दिवञ्चो दिवो वका
 रस्योकारदेशे भवति सौ परे द्योः दिवो दिवः काप्ति दिवश्च स्वामि परे वाञ्छाकारदेशे भवति ध्याम्
 दिवम् दिवो दिवः दिवा उरसे दिवश्च स्ववकारस्य रसे परे उकारदेशे भवति धुभ्याम् धुभिरि
 त्यादि त्रिचतुरे स्त्रिपां तिस्र चतस्र चत् स्त्रिपां वर्तमानयोस्त्रिचतुरश्च योस्त्रिचतस्र रत्वे
 तावादेशे भवतः ऋकारस्तु ऋकारवत् ततः स्तुरा इत्यान्भवति तिस्रः तिस्रिः तिस्रिभिः ति

तस्य लोपः महान् महान्तो महान्तः हेमहन् हेमहान्तो हेमहान्तः महान्तम् महान्तो मह
तः महता महद्ग्राम महद्भिः इत्यादि तकारान्त उकारान्त वंशोभवत् शब्दः अत्र लोपोः सो
अत्यन्तस्य संतस्य चोषधोपादीर्घो भवति विवर्जितेषु सौ परे भवान् भवन्तो भवन्तः हे भव
न् इत्यादि एवंपचन् पचन् पचन्तो पचन्तः पठन् पठन्तो पठन्तः शकारान्तो विश शब्दः
धृश शराजादेः घः घोः कावसाने विट विटु विशो विशः इत्यादि वकारान्तः वष
शब्दो नित्यं वृचचनंतः निषु स रूपः जशसो लोके घोः कावसाने घट घटु र व
त्रिः ३ स्मृतिनुर वडरगा मइति स्थिते सुभिः सुः इति शकारः यस्मिन् वषु कचिदप
दांते विषदांते ताप्रयत्नीया वकारान्तो दोष शब्दः दोषारः दोष सजुष अकारान्तो विष
धनुष प्रतीनां वकारान्तो रसेषदांते च दोः दोषो दोषः दोषम् दोषो श

सुभ्यः ननानिदीर्घः तिस्रस्तम तिस्रः हेतिसिः चतस्रः चतस्रः चतस्रमिः ३ चतस्रस्तम चत
स्रस्तु हेचतस्रः गिरशदस्यभेदः घोर्बिहेसे धातोर्बिकारोकारयोर्दीर्घोभवति रेफवकारयोर्हेसपरयोः-
गीः गिरे गिरः गीर्धोम गीर्भिः गीर्धु हेगीः एवंपुत्रधुरदमः धकारंतः समिध् शब्दः गवसा
ने समित् समिदु समिधो समिधः समिध्नाम् समित्सु भकारंतः ककुभ् शब्दः ककुप् ककुव् ककु
भौ ककुभः ककुव्याम् ककुप्सु जकारंतः स्रज् शब्दः यौः कुः गवसाने स्रफ् स्रग् स्रजो स्रजः स्र
ग्भां स्रक् हेस्रक् २ दकारंतः शरदशब्दः शरत् शरद् शरदौ शरदः इत्यादि एवंसेविदुपरिवद्
प्रभृतयः दकारंतस्तदावयस्तेषां त्यदादेरेरिति सर्वत्राकारः ज्ञावतस्त्रिषाम् स्यात्येत्थाः सोतेताः
पा पेपाः एषा एते एताः एताम् एताम् एते एते एताः एताः एनया एतया एनयो एतयोः-
शेषं सर्वाशब्दवत् एवंकिम् शब्दः काके काः इत्यादि उदमशब्दस्यभेदः एवंस्त्रिषाम् उदमशब्दस्य स्त्रि
षामिधोभवति सिसहितस्य इयम् इमे इमाः इमां इमे इमाः ज्ञानया ज्ञाभ्यम् ज्ञाभिः ज्ञास्ये ज्ञा

सा:

२२

भ्याम् आभ्यः अस्याः ३ अस्याः अनयोः आसाम् अस्याम् आसु चकारंतः त्वश्वः योः
कुरितिकुलम् त्वक त्वग त्वयौ त्वयः इत्यादि एवं अं य वाच प्रभृतयः पकारंतो अपशब्दो नित्यं नुडव
यन्तंतः अप जस रति स्थिते संमहत् इति दीर्घः आपः अपः मिदपाम् अपशब्दस्य भकारे परे
दत्तं भवति अद्रिः अद्र्यः अपाम् अपसु देवपः २ शकारंतो दिशश्च दिशंकः दिश दश
स्पर्श मरु इत्येतेषां रसेपादांते च कुलं भवति दिक् दिग् दिशो दिशः इत्यादि वकारंतः विषश्च
षोडः इति उक्तम् वावसाने त्विक् त्विक् त्विषो त्विषः इत्यादि आशिषश्च स जुषश्च वत आ
शीः आशिषो आशिषः आशीर्भ्याम् अशीर्षु स्त्रीलिङ्गस्यादसं शब्दस्य सौ न विशेषः
असौ दिव्येन दौ तदा देवे रत्वे रस्य मत्वे च कृते आवतः स्त्रिया मिता प दीर्घत्वम् विभक्तिका
र्धे पश्चान्मादूः अम अमः अमम् अम अमः अमुया अमभ्याम् अमभ्याम् अमुष्ये ३
अमुष्याः ३ अमुष्याः अमुष्योः अमुष्याम् अमुष्याम् २ अमषु ः रति हंसांताः स्त्रीलिङ्गाः

२२

Handwritten text in a script, likely Tamil, on aged paper. The text is arranged in approximately 10 horizontal lines. There are several red ink marks or stamps interspersed within the text. A large, stylized signature or mark is visible on the right side of the text block.

Handwritten text at the bottom center of the page, possibly a date or a signature.

२५
२७

इति

सारस्वत पात्रे या ११

१५
२७